

ЗАТВЕРДЖУЮ

**ректор Національного університету
«Одеська юридична академія»
професор Олег ТОДОЩАК**

ВИСНОВОК

Національного університету «Одеська юридична академія» щодо дисертації Мустафасвої Анни Іванівни на тему «Кримінально-правова охорона життя ембріона людини», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» (тема дисертації затверджена Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія», протокол № 8 від 16.05.2022

Витяг

**з протоколу засідання фахового семінару кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»
№ 6 від 11 листопада 2025 року**

Присутні:

завідувач кафедри кримінального права, д.ю.н., доцент Степаненко О.В.;
зав. лабораторії «Інновацій у сфері кримінальної юстиції», професор кафедри кримінального права, д.ю.н., д.теол., професор Стрельцов Є.Л. – науковий керівник;
професор кафедри кримінального права, д.ю.н., професор Туляков В.О.;
професор кафедри кримінального права, д.ю.н., доцент Коломієць Ю.Ю.;
професор кафедри кримінального права, д.ю.н., доцент Полянський Є.Ю.;
професор кафедри кримінального права, д.ю.н., професор Колодін Д.О.;
професор кафедри кримінального права, к.ю.н., доц. Мирошніченко Н.А.;
доцент кафедри кримінального права, к.ю.н., доцент Хімченко С.А.;
доцент кафедри кримінального права, к.ю.н., доцент Чугуніков І.І.;
доцент кафедри кримінального права, к.ю.н., доцент Горбачова І.М.;
доцент кафедри кримінального права, к.ю.н., доцент Берш А.Я.;
доцент кафедри кримінального права, к.ю.н., доцент Бойченко В.П.;
доцент кафедри кримінального права, к.ю.н., доцент Тімофєєва Л.Ю.;
доцент кафедри кримінального права, к.ю.н. Іванова В.П.;
доцент кафедри кримінального права, к.ю.н. Тавлуй О.В.;

доцент кафедри кримінального права, к.ю.н. Хильченко А.С.;
асистент кафедри кримінального права, доктор філософії в галузі «Право»
Агапова К.В.;
асистент кафедри кримінального права, доктор філософії в галузі «Право»
Павлова О.С.;
лаборант кафедри кримінального права Ніконова Д.І.;
лаборант кафедри кримінального права Коваль В.А.

З присутніх 6 докторів юридичних наук та 12 кандидатів юридичних наук (докторів філософії в галузі «Право») – фахівці за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертаційного дослідження Мустафаєвої А.І. на тему «Кримінально-правова охорона життя ембріона людини», поданого на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» щодо рекомендації до разового публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Слухали:

Доповідь здобувачки ступеня вищої освіти доктора філософії Мустафаєвої Анни Іванівни на тему «Кримінально-правова охорона життя ембріона людини», поданої на здобуття вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Доповідачка обґрунтувала актуальність обраної теми, визначила мету, завдання, методологію дисертаційного дослідження, охарактеризувала його об'єкт та предмет, виклала науково-практичну значимість роботи, надала відомості щодо впровадження результатів дослідження.

Обґрунтування вибору теми дослідження

Здобувачка зазначила, що Конституція України визнає людське життя найвищою соціальною цінністю (ст. 3), а стаття 27 встановлює невід'ємне право кожної людини на життя. Водночас чинне кримінальне законодавство не забезпечує адекватної охорони пренатального життя, що створює критичну прогалину у системі правового захисту найвищих соціальних цінностей.

Україна взяла на себе зобов'язання гармонізувати законодавство у сфері біоетики з європейськими нормами, зокрема імплементувати положення Конвенції Ов'єдо 1997 року, Додаткового протоколу про заборону клонування людини, Декларації ООН про клонування людини 2005 року. Правове

регулювання є вкрай важливим з огляду на стрімкий розвиток репродуктивних технологій, генетики та клонування.

Актуальність дослідження полягає в тому, що стрімкий розвиток репродуктивних технологій, генетики та клонування створює принципово нові можливості втручання в людське життя на найранніх стадіях його розвитку. Чинний Кримінальний кодекс України не містить спеціальних норм про кримінальні правопорушення проти ембріонального життя, що створює ситуацію правової невизначеності. Особливо гостро ця проблема постає у контексті критичної демографічної ситуації в Україні, де кожне потенційне життя має стратегічне значення для майбутнього розвитку держави.

Термінологічна невизначеність у вітчизняному законодавстві, що проявляється у хаотичному використанні різних термінів для позначення внутрішньоутробного життя людини в різних нормативних актах, створює додаткові перешкоди для правозастосування та формування єдиної правової доктрини у цій делікатній сфері.

Наука кримінального права має значний інтерес щодо аналізу кримінально-правових аспектів гарантування захисту життя ембріону людини. У зв'язку з цим праці таких вчених, як М.І. Бажанов, В.І. Борисов, Р.В. Вереша, О.М. Дуфенюк, О.В. Козаченко, А.А. Музика, Б.В. Островська, М.І. Панов, О.С. Сотула, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, Я.О. Триньова, В.А. Туляков, П.Л. Фріс та інших становлять значний інтерес для дослідження проблем кримінально-правової охорони життя ембріону людини. В той же час, незважаючи на певний обсяг наукових робіт, пов'язаних з цією та суміжними проблемами, тема залишається критично важливою, оскільки питання кримінально-правової охорони життя ембріону людини ще не отримало комплексного дослідження у вітчизняній науці кримінального права.

Це зумовлює потребу у всебічному дослідженні як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак незаконного поводження з ембріоном людини, аналізі історичного та порівняльного досвіду правового регулювання, визначенні оптимального моменту початку кримінально-правової охорони людського життя на основі сучасних досягнень біології та ембріології, а також у науковому обґрунтуванні можливостей використання досягнень вітчизняної та зарубіжної кримінально-правової науки для ефективної протидії правопорушенням у сфері репродуктивної медицини та біотехнологій. Особливої актуальності набуває необхідність створення збалансованої системи кримінально-правових норм, що забезпечувала б захист ембріонального життя при збереженні можливостей для етично виправданого розвитку медичної науки та репродуктивних технологій.

Це підкреслює актуальність монографічного аналізу правової ефективності, перспектив подальшого вдосконалення законодавчого механізму та практики застосування кримінально-правових норм, які покликані забезпечувати захист життя ембріону людини як найвищої соціальної цінності на найранніших стадіях його розвитку. Такий аналіз передбачає також уточнення й поглиблення окремих теоретичних положень як у межах цієї проблематики, так і в суміжних напрямках, включаючи біоетику, медичне право, міжнародне право прав людини, що й зумовило вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до планів Південного регіонального центру Національної академії правових наук України, № 148/3-Б «Регіональна юридична наука: сучасні завдання» на 2019-2024 роки та плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стан, тенденції та перспективи розвитку кримінального права у ХХІ столітті» на 2018-2022 роки як складової частини плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір на 2018-2022 роки» (державний реєстраційний номер 0116U001842), крім того, плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Тendenції та напрямки сучасного розвитку кримінального права» на 2021-2025 роки як складової частини плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини у людиноцентристському вимірі у цифрову еру» на 2021-2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої Ради Національного університету «Одеська юридична академія» 16 травня 2022 року, протокол № 8.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є проведення комплексної кримінально-правової розробки загальних проблем кримінальної відповідальності за незаконне поводження з ембріоном людини й формування на цій підставі обґрунтованих із точки зору науки пропозицій щодо створення нових норм Кримінального кодексу України та підвищення ефективності застосування кримінального законодавства у сфері захисту ембріонального життя.

Для досягнення зазначеної мети в роботі було поставлено такі завдання:

проаналізувати історико-правові, вітчизняні та міжнародно-правові аспекти кримінальної відповідальності за посягання на життя ембріону людини;

дослідити ембріон людини як об'єкт кримінально-правової охорони та визначити науково обґрунтовані критерії початку кримінально-правового захисту;

вивчити істотні юридичні ознаки незаконного поводження з ембріоном людини та систематизувати основні форми об'єктивної сторони таких кримінальних правопорушень;

запропонувати деталізовану кримінально-правову характеристику складів кримінальних правопорушень проти життя ембріону людини;

ураховуючи тенденції розвитку кримінального законодавства та міжнародний досвід, окреслити й науково обґрунтувати конкретні рекомендації стосовно вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства та практики його застосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо охорони життя людини на ембріональній стадії розвитку, які виникають у зв'язку із застосуванням репродуктивних технологій, проведенням біомедичних досліджень та іншими формами поводження з ембріональним матеріалом.

Предметом дослідження є кримінально-правова характеристика незаконного поводження з ембріоном людини та теоретико-прикладні засади удосконалення кримінального законодавства у сфері захисту ембріонального життя.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети та вирішення завдань роботи передбачає використання таких загальнонаукових і спеціально-наукових методів, як діалектичний – було застосовано у всіх розділах дисертації при аналізі суперечностей між сучасними науковими знаннями та правовими підходами до захисту ембріонального життя; історико-правовий – було використано при розкритті еволюції правових норм від найдавніших кодифікацій до сучасних міжнародних стандартів (підрозділ 1.1, 1.2); порівняльно-правовий – було використано для зіставлення положень законодавства різних країн романо-германської та англо-американської правових систем (розділ 4); логіко-семантичний – було застосовано при поглибленому вивченні понятійного апарату та термінологічних проблем (підрозділи 1.1; 1.2.; 2.1; 2.2; 2.3; 3.1; 3.2); догматичний метод було використано для виявлення можливостей щодо створення нових норм КК України (розділи 2; 3); метод системного аналізу сприяв глибшому розумінню структури та елементів складів кримінальних правопорушень проти ембріонального життя (розділ 2, 3, 4).

Нормативною базою дослідження стали: Конституція України, Кримінальний кодекс України, міжнародні конвенції та декларації у сфері біоетики, Закони України та інші нормативно-правові акти України у сфері охорони здоров'я та регулювання репродуктивних технологій. Із метою компаративного аналізу автор ознайомився із зарубіжним законодавством про кримінально-правову охорону ембріонального життя. Історичний метод передбачав аналіз давніх правових пам'яток та еволюцію кримінального законодавства. Також у дослідженні проаналізовано необхідні для наукової роботи положення рішень Європейського суду з прав людини та практики зарубіжних судів.

Емпіричну основу дисертації становлять статистичні дані щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, звіти та огляди судової практики, а також статистичні відомості та довідки правоохоронних органів.

Комплексне та системне дослідження проблеми кримінально-правової охорони життя ембріону людини потребувало міждисциплінарного підходу, що передбачав вивчення наукових джерел із суміжних галузей – біології, ембріології, медицини, біоетики, загальної теорії права, конституційного права, міжнародного права прав людини. Окрім цього, у процесі роботи було здійснено аналіз енциклопедичних, словникових та інших довідкових матеріалів з питань репродуктивної медицини та біотехнологій.

Наукова новизна одержаних результатів. Запропоноване дослідження за характером і змістом аналізованих питань є комплексною й системною науково-дослідною роботою, яка присвячена кримінально-правовому й порівняльному аналізу проблем забезпечення кримінально-правової охорони життя ембріону людини. Розроблені обґрунтовані пропозиції щодо створення системи кримінально-правових норм у сфері захисту ембріонального життя. Запропоновані положення спрямовані на підвищення ефективності охоронної та регулятивної функцій кримінального права у сфері протидії незаконному поводженню з ембріоном людини. Вони містять значні елементи наукової новизни та мають вагоме значення як для розвитку науки кримінального права, так і для практики застосування відповідних кримінально-правових норм у сфері біомедицини, а саме:

уперше:

запропоновано авторське визначення ембріону людини як об'єкта кримінально-правової охорони з диференційованим підходом до правового статусу залежно від стадії розвитку. Ембріон людини визначено як ранній зародковий етап розвитку людини, що починається з моменту запліднення яйцеклітини і триває до восьми тижнів, який проходить дві якісно різні стадії

правової охорони: потенційного людського життя (0-14 днів) під загальним правовим захистом та індивідуального людського життя (з 15-го дня) під кримінально-правовою охороною. Представлене визначення має не тільки принципове доктринальне кримінально-правове значення, воно повинно стати основою для законодавчого формулювання цього терміна та його формального вираження в контексті відповідних нормативно-правових актів;

обґрунтовано новий підхід до кримінально-правової охорони людського життя через виділення життя ембріону людини як самостійного видового об'єкта кримінально-правової охорони в рамках родового об'єкта «життя і здоров'я людини», що визначається як особлива категорія суспільних відносин, які складаються з приводу захисту унікального біологічного феномену людського ембріону як потенційного носія людської індивідуальності на всіх стадіях його розвитку від моменту запліднення до народження, який характеризується власною біологічною природою, специфічними формами загроз і потребує спеціалізованої системи кримінально-правових норм для забезпечення комплексної охорони від незаконного знищення, пошкодження, експериментального використання, комерціалізації та інших форм протиправного впливу;

розроблено концепцію семи основних форм об'єктивної сторони незаконного поводження з ембріоном людини: заподіяння шкоди ембріону в матці жінки, здійснення заборонених генетичних модифікацій, порушення порядку створення та зберігання ембріонів, комерціалізація використання ембріонів, незаконне сурогатне материнство, використання у наукових дослідженнях з порушенням вимог та транспортування з порушенням правил. Ця систематизація дозволяє комплексно охопити всі можливі форми протиправного посягання на ембріональне життя в умовах розвитку сучасних біомедичних технологій;

обґрунтовано науково-біологічний критерій 14-денної межі як об'єктивного моменту формування індивідуальності ембріону людини та початку кримінально-правової охорони. Цей критерій базується на трьох фундаментальних біологічних фактах: формуванні первинної смуги, стабілізації індивідуальності після припинення можливості поділу та імплантації в стінку матки, що відповідає сучасним міжнародним біоетичним стандартам;

розроблено теоретичні основи визначення спеціального суб'єкта посягання на життя ембріону людини з виокремленням медичних працівників, лікарів-дослідників та інших фахівців біомедичної сфери як носіїв підвищеної професійної відповідальності. Обґрунтовано класифікацію ознак спеціального

суб'єкта за професійними, посадовими та функціональними характеристиками з урахуванням специфіки роботи з ембріональним матеріалом;

вдосконалено:

концептуальні підходи до розуміння об'єкта кримінально-правової охорони в контексті захисту ембріонального життя через визначення суспільних відносин щодо охорони життя людини на ембріональній стадії розвитку як частини родового об'єкта кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я людини. Доведено необхідність самостійного правового регулювання цієї групи суспільних відносин через створення та систематизацію спеціальних кримінально-правових норм;

теоретичні засади суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти ембріонального життя з урахуванням специфіки формування вини, мотивів та цілей у професійному середовищі медичних працівників та дослідників. Обґрунтовано особливості інтелектуального елементу умислу, що включає усвідомлення не лише фактичних обставин, але й складних біологічних процесів та етичних принципів біомедицини;

аргументується позиція щодо необхідності диференціації кримінальної відповідальності залежно від характеру та тяжкості посягання на ембріональне життя через створення основних та кваліфікованих складів кримінальних правопорушень з урахуванням специфіки об'єкта посягання, способів вчинення та суб'єктного складу;

доводиться необхідність розмежування правового статусу природних та штучно створених ембріонів з виключенням репродуктивно клонованих ембріонів з правової охорони через порушення принципу унікальності людського геному та загрозу фундаментальним засадам людської гідності;

наведені додаткові аргументи щодо розмежування досліджуваного кримінально-протиправного посягання з іншими кримінальними правопорушеннями (зокрема, ст.149 КК «Торгівля людьми»).

набуло подальшого розвитку:

положення про соціальну обґрунтованість встановлення кримінальної відповідальності за посягання на життя ембріону людини з урахуванням історичного контексту розвитку правової охорони пренатального життя та сучасних тенденцій міжнародного правового регулювання у сфері біоетики;

теоретичні засади порівняльно-правового аналізу моделей кримінально-правової охорони ембріонального життя в країнах романо-германської та англо-американської правових систем з виявленням переваг та недоліків різних підходів для їх адаптації до українських реалій;

концептуальні підходи до гармонізації українського кримінального законодавства з європейськими стандартами біоетики та міжнародними зобов'язаннями України у сфері захисту прав людини та біомедицини;

пропонується:

усе зазначене вище дало підстави та можливість розробити й запропонувати:

поняття ембріону людини, життя ембріону людини як видового об'єкту кримінально-правової охорони, якій повинен буди виділений у розділі II Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи»;

комплексну систему нових кримінально-правових норм для захисту життя ембріону людини, включаючи статтю 142-1 «Умисне протиправне позбавлення життя ембріону людини», статтю 142-2 «Незаконне репродуктивне клонування людини» та статтю 142-3 «Незаконне поводження з ембріоном людини» Кримінального кодексу України, а також відповідні зміни до галузевого законодавства у сфері охорони здоров'я та регулювання допоміжних репродуктивних технологій.

Практичне значення положень і висновків, які містяться в роботі:

у галузі теоретичних досліджень – основні положення дисертації можуть бути використані для розгляду проблематики, пов'язаної з незаконною лікувальною діяльністю (ст. 138 КК України), неналежним виконанням професійних обов'язків медичними чи фармацевтичними працівниками (ст. 140 КК України), порушенням прав пацієнтів (ст. 141 КК України), а також з незаконним проведенням дослідів над людиною (ст. 142 КК України);

у правотворчості – запропоновані ідеї щодо вдосконалення кримінального законодавства можуть бути враховані при внесенні змін і доповнень до Кримінального кодексу України;

у правозастосуванні – рекомендації, спрямовані на покращення практики використання положень кримінального законодавства, можуть допомогти у точнішому вирішенні питань, таких як кваліфікація вчинених дій, розмежування цього правопорушення від суміжних злочинів, а також у запобіганні кримінальним правопорушенням (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в практичну діяльність Київського районного суду міста Одеси від 4 серпня 2025 р.; Акт впровадження в практичну діяльність Головного управління Національної поліції в Одеській області від 16 серпня 2025 р.);

у навчальному процесі – результати дисертації можуть бути застосовані під час викладання курсів кримінального права та кримінології, у підготовці відповідних розділів підручників і навчально-методичних посібників, а також

для підвищення кваліфікації працівників судових і правоохоронних органів (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес в Національному університеті «Одеська юридична академія» від 8 серпня 2025 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним завершеним науковим дослідженням. Наукові положення та пропозиції, визначені й обґрунтовані в дисертації, є особистим внеском здобувача.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були представлені під час обговорення на засіданнях кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

Основні положення та висновки також викладені у доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях. «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (Одеса, 2023), «Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права» (Одеса, 2024), та ін.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображені у восьми наукових публікаціях, з яких чотири опубліковані у вітчизняних та закордонних фахових виданнях. У дисертації сформульовано положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції, які автор обґрунтував на основі власних досліджень шляхом аналізу наукових та емпіричних джерел.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Список налічує 244 найменування, розміщених на 28 сторінках, 3 додатки (на 3 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 241 сторінка, основний текст дисертації – 210 сторінок.

По закінченню доповіді Мустафасвої А.І. присутніми поставлені такі запитання:

Доцент кафедри кримінального права, к.ю.н. Тавлуй О.В. запитала: яка емпірична основа дисертаційного дослідження і чи аналізувалася судова практика?

Мустафасва А.І. відповіла: *емпіричну основу дисертації* складають статистичні дані щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, матеріали кримінальних проваджень у сфері репродуктивних технологій, зокрема справи, кваліфіковані за ст. 149 КК України (торгівля людьми), рішення Європейського суду з прав людини (Vo v. France, Evans v. United Kingdom, Parillo v. Italy), а також судова практика зарубіжних країн.

Проаналізовано вісім кримінальних проваджень, сім з яких кваліфіковані як торгівля людьми, що свідчить про відсутність спеціальних норм про захист ембріонального життя.

Доцент кафедри кримінального права, к.ю.н. Іванова В.П. запитала: чому саме 14-денна межа обрана як критерій початку кримінально-правової охорони ембріону?

Мустафаєва А.І. відповіла: *14-денний критерій базується на трьох фундаментальних біологічних фактах, встановлених сучасною ембріологією*: 1) формування первинної смуги як анатомічного попередника центральної нервової системи відбувається на 14-й день; 2) до цього моменту можливий поділ ембріону на близнюків або злиття двох ембріонів, тобто індивідуальність нестабільна; 3) імплантація в стінку матки завершується близько 14-го дня. Цей критерій визнаний міжнародними стандартами, зокрема Рекомендацією 1046 (1986) ПАРЄ, британським Human Fertilisation and Embryology Act 1990, Загальною декларацією ЮНЕСКО про людський геном. До 14 днів ембріон має статус потенційного людського життя під загальним правовим захистом, після 15-го дня – індивідуального людського життя під кримінально-правовою охороною.

Професор кафедри кримінального права, д.ю.н., професор Туляков В.О. запитав: які основні висновки зроблені в дослідженні щодо вдосконалення кримінального законодавства?

Мустафаєва А.І. відповіла: *у результаті дослідження запропоновано*:

Доповнити КК України трьома новими статтями: ст. 142-1 «Умисне протиправне позбавлення життя ембріону людини віком понад п'ятнадцять днів від моменту запліднення»; ст. 142-2 «Незаконне репродуктивне клонування людини»; ст. 142-3 «Незаконне поводження з ембріоном людини».

Визначити життя ембріону людини як самостійний видовий об'єкт кримінально-правової охорони в межах розділу II Особливої частини КК.

Запровадити диференційований підхід: загальна правова охорона з моменту запліднення (0-14 днів) та кримінально-правова охорона після 15-го дня розвитку.

Встановити, що репродуктивно клоновані ембріони не підлягають правовій охороні через порушення принципу унікальності людського геному.

Визначити медичних працівників та лікарів-дослідників як спеціальних суб'єктів з підвищеною відповідальністю.

Систематизовано сім форм об'єктивної сторони незаконного поводження з ембріоном: заподіяння шкоди в матці жінки, заборонені генетичні

модифікації, порушення порядку створення та зберігання, комерціалізація, незаконне сурогатне материнство, використання у дослідженнях з порушенням вимог, транспортування з порушенням правил.

Після відповідей на запитання виступив **науковий керівник** – вчений секретар Південного регіонального центру НАПрН України, д.ю.н., д.теол., професор **Стрельцов Євген Львович**.

Науковий керівник зазначив, що дисертантці вдалося повністю виконати поставлені завдання завдяки використанню комплексу загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема діалектичного, історико-правового, порівняльно-правового, системно-структурного методів. З метою отримання достовірних результатів всі методи використовувалися у взаємозв'язку.

Дисертація має високу наукову новизну, оскільки є першим у вітчизняній науці кримінального права спеціальним цілісним дослідженням проблем кримінально-правової охорони життя ембріону людини. Автором запропоновано:

- принципово нове визначення ембріону людини з диференційованим підходом до правового статусу;

- концепцію виділення життя ембріону як самостійного видового об'єкта; науково обґрунтований критерій 14-денної межі початку кримінально-правової охорони;

- систематизацію форм об'єктивної сторони незаконного поводження з ембріоном;

- комплексну систему нових кримінально-правових норм.

Дослідження характеризується міждисциплінарним підходом, інтегруючи досягнення ембріології, біології, медицини, біоетики, міжнародного права з кримінально-правовою доктриною. Особливо цінним є детальний компаративістський аналіз законодавства країн романо-германської (Німеччина, Польща) та англо-американської (Велика Британія, США) правових систем.

Практична значущість роботи полягає у розробці конкретних законодавчих пропозицій, які можуть бути використані для модернізації КК України. Запропоновані норми узгоджуються з міжнародними стандартами біоетики (Конвенція Ов'єдо, Декларація ООН про клонування людини) та враховують сучасні досягнення ембріології.

Мустафасва А.І. повністю виконала індивідуальний план наукової роботи та індивідуальний навчальний план. У процесі роботи проявила себе як наполегливий, здібний та глибокий дослідник. На належному рівні та своєчасно виконувала навчальний план, має високі оцінки.

Науковим керівником зазначено, що дисертація Мустафасвої А.І. «Кримінально-правова охорона життя ембріона людини», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є самостійним науковим дослідженням, яке відповідає встановленим вимогам та може бути рекомендоване до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

У обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

Доктор юридичних наук, доцент Колодін Д.О. надав високу оцінку дисертації, відзначив актуальність та новизну теми, ґрунтовність дослідження історичних аспектів від давніх часів до сучасних міжнародних стандартів. Особливо відзначив вдалість обґрунтування 14-денного критерію на основі об'єктивних біологічних даних та слушність пропозицій щодо нових статей КК України. Підкреслив значущість компаративістського аналізу чотирьох правових систем. Зазначив, що дисертація може бути рекомендована до разового публічного захисту у спеціалізованій вченій раді.

Доцент кафедри кримінального права, к.ю.н. Тавлуй О.В. підкреслила інноваційність підходу до виділення життя ембріону як самостійного видового об'єкта кримінально-правової охорони. Відзначив методологічну коректність дослідження, міждисциплінарний характер роботи, вдале поєднання біологічних, етичних та правових аспектів. Особливо цінним назвав систематизацію семи форм об'єктивної сторони незаконного поводження з ембріоном. Вказав, що дисертація є завершеним та якісним дослідженням, яке містить науково обґрунтовані результати у галузі кримінального права, та може бути рекомендована до разового публічного захисту.

Доцент кафедри кримінального права, к.ю.н. Іванова В.П. відзначила високий науковий рівень дослідження, повноту висновків, вдалу структуру роботи. Особливо позитивно оцінила детальний аналіз суб'єктивних ознак посягання та обґрунтування медичних працівників як спеціальних суб'єктів. Підтримала пропозицію про диференційований підхід до захисту ембріонів залежно від стадії розвитку. Вказала, що дисертація може бути рекомендована до разового публічного захисту у спеціалізованій вченій раді.

Кандидат юридичних наук, доцент Хильченко А.С. відзначила актуальність теми в контексті євроінтеграції України та критичної демографічної ситуації. Високо оцінила детальний компаративістський аналіз німецької, польської, британської та американської моделей. Підкреслила

практичну значущість запропонованих змін до КК України. Зазначила на окремі дискусійні питання, які носять рекомендаційний характер, зокрема щодо санкцій за запропоновані склади злочинів. Дисертація відповідає вимогам і може бути рекомендована до разового публічного захисту у спеціалізованій вченій раді.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації
Мустафасвої Анни Іванівни на тему «Кримінально-правова охорона
життя ембріона людини», поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Обґрунтування вибору теми дослідження

Актуальність дослідження визначається тим, що чинне кримінальне законодавство України не забезпечує адекватної охорони пренатального життя, що створює критичну прогалину у системі правового захисту найвищих соціальних цінностей. Конституція України визнає людське життя найвищою соціальною цінністю (ст. 3), а стаття 27 встановлює невід'ємне право кожної людини на життя, однак ці конституційні положення не знайшли адекватного відображення у кримінально-правовому регулюванні щодо захисту життя на ембріональній стадії розвитку.

Згідно з міжнародними зобов'язаннями, Україна зобов'язалася гармонізувати своє законодавство у сфері біоетики з європейськими нормами, зокрема імплементувати положення Конвенції Ов'єдо 1997 року, Додаткового протоколу про заборону клонування людини, Декларації ООН про клонування людини 2005 року. Стрімкий розвиток репродуктивних технологій, генетики та клонування створює принципово нові можливості втручання в людське життя на найранніх стадіях його розвитку.

Держава прагне розробити ефективне законодавство щодо захисту життя ембріону людини, але складність правових конструкцій та відсутність комплексного підходу ускладнює реалізацію цих завдань. Чинний Кримінальний кодекс України не містить спеціальних норм про кримінальні правопорушення проти ембріонального життя, що створює ситуацію правової невизначеності.

Особливо гостро ця проблема постає у контексті критичної демографічної ситуації в Україні, де кожне потенційне життя має стратегічне значення для майбутнього розвитку держави. Термінологічна невизначеність у вітчизняному законодавстві створює додаткові перешкоди для правозастосування та формування єдиної правової доктрини у цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до планів Південного регіонального центру Національної академії правових наук України № 148/3-Б «Регіональна юридична наука: сучасні завдання» на 2019-2024 роки та № 86/16 «Актуальні напрямки розвитку юридичної науки для подальшого розвитку регіонів України» на 2013-2018 роки; науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Тенденції та напрямки сучасного розвитку кримінального права» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи «Правове та соціальне життя людини у людиноцентристському вимірі у цифрову еру» на 2021-2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266). Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 16 травня 2022 року, протокол № 8.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є проведення комплексної кримінально-правової розробки загальних проблем кримінальної відповідальності за незаконне поводження з ембріоном людини й формування обґрунтованих пропозицій щодо створення нових норм Кримінального кодексу України та підвищення ефективності застосування кримінального законодавства у сфері захисту ембріонального життя.

Для досягнення цієї мети вирішувалися такі **завдання**:

проаналізувати історико-правові, вітчизняні та міжнародно-правові аспекти кримінальної відповідальності за посягання на життя ембріону людини;

дослідити ембріон людини як об'єкт кримінально-правової охорони та визначити науково обґрунтовані критерії початку кримінально-правового захисту;

вивчити істотні юридичні ознаки незаконного поводження з ембріоном людини та систематизувати основні форми об'єктивної сторони таких кримінальних правопорушень;

запропонувати деталізовану кримінально-правову характеристику складів кримінальних правопорушень проти життя ембріону людини;

окреслити й науково обґрунтувати конкретні рекомендації стосовно вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства та практики його застосування.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини щодо охорони життя людини на ембріональній стадії розвитку, які виникають у зв'язку із застосуванням репродуктивних технологій, проведенням біомедичних досліджень та іншими формами поводження з ембріональним матеріалом.

Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика незаконного поводження з ембріоном людини та теоретико-прикладні засади удосконалення кримінального законодавства у сфері захисту ембріонального життя.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети передбачало використання загальнонаукових і спеціально-наукових методів: *діалектичний метод* застосовувався при аналізі суперечностей між науковими знаннями та правовими підходами; *історико-правовий* – при дослідженні еволюції від Законів Хаммурапі до сучасних міжнародних стандартів; *порівняльно-правовий* – при зіставленні законодавства Німеччини, Польщі, Великої Британії, США; *логіко-семантичний* – при вивченні понятійного апарату; *догматичний* – для виявлення можливостей створення нових норм КК України; *метод системного аналізу* – при дослідженні структури складів кримінальних правопорушень.

Нормативною базою стали Конституція України, Кримінальний кодекс України, міжнародні конвенції у сфері біоетики (Конвенція Ов'єдо, Додатковий протокол про заборону клонування, Декларація ООН про клонування людини), Закони України у сфері охорони здоров'я, кримінальне законодавство зарубіжних країн, рішення Європейського суду з прав людини.

Емпіричну основу становлять статистичні дані щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, матеріали кримінальних проваджень, звіти правоохоронних органів.

Наукова новизна одержаних результатів

Дисертація є першим у вітчизняній науці кримінального права спеціальним цілісним фундаментальним правовим дослідженням проблем кримінально-правової охорони життя ембріону людини.

Уперше:

запропоновано авторське визначення ембріону людини як об'єкта кримінально-правової охорони з диференційованим підходом: ембріон людини – це ранній зародковий етап розвитку людини, що починається з моменту запліднення яйцеклітини і триває до восьми тижнів, який проходить дві якісно різні стадії правової охорони: потенційного людського життя (0-14 днів) під загальним правовим захистом та індивідуального людського життя (з 15-го дня) під кримінально-правовою охороною;

обґрунтовано новий підхід до кримінально-правової охорони через виділення життя ембріону людини як самотійного видового об'єкта в рамках родового об'єкта «життя і здоров'я людини», що визначається як особлива категорія суспільних відносин щодо захисту унікального біологічного

феномену людського ембріону як потенційного носія людської індивідуальності на всіх стадіях його розвитку;

розроблено концепцію семи основних форм об'єктивної сторони незаконного поводження з ембріоном людини: 1) заподіяння шкоди ембріону в матці жінки; 2) здійснення заборонених генетичних модифікацій; 3) порушення порядку створення та зберігання ембріонів; 4) комерціалізація використання ембріонів; 5) незаконне сурогатне материнство; 6) використання у наукових дослідженнях з порушенням вимог; 7) транспортування, імпорт або експорт з порушенням правил;

обґрунтовано науково-біологічний критерій 14-денної межі як об'єктивного моменту формування індивідуальності ембріону людини та початку його кримінально-правової охорони, що базується на трьох фундаментальних біологічних фактах: формуванні первинної смуги, стабілізації індивідуальності та імплантації в стінку матки;

розроблено теоретичні основи визначення спеціального суб'єкта посягання з виокремленням медичних працівників, лікарів-дослідників та інших фахівців біомедичної сфери як носіїв підвищеної професійної відповідальності з класифікацією ознак за професійними, посадовими та функціональними характеристиками.

Вдосконалено:
концептуальні підходи до розуміння об'єкта кримінально-правової охорони в контексті захисту ембріонального життя через визначення суспільних відносин як частини родового об'єкта кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я людини;

теоретичні засади суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти ембріонального життя з урахуванням специфіки формування вини, мотивів та цілей у професійному середовищі медичних працівників;

аргументується позиція щодо диференціації кримінальної відповідальності залежно від характеру та тяжкості посягання через створення основних та кваліфікованих складів;

доводиться необхідність розмежування правового статусу природних та штучно створених ембріонів з виключенням репродуктивно клонованих ембріонів з правової охорони;

наведені додаткові аргументи щодо розмежування незаконного поводження з ембріоном від торгівлі людьми (ст. 149 КК України).

Набуло подальшого розвитку:

положення про соціальну обґрунтованість встановлення кримінальної відповідальності за посягання на життя ембріону з урахуванням історичного контексту та міжнародних тенденцій;

теоретичні засади порівняльно-правового аналізу моделей кримінально-правової охорони в країнах романо-германської (Німеччина, Польща) та англо-американської (Велика Британія, США) правових систем;

концептуальні підходи до гармонізації українського кримінального законодавства з європейськими стандартами біоетики та міжнародними зобов'язаннями України.

Пропонується:

комплексна система нових кримінально-правових норм для захисту життя ембріону людини:

стаття 142-1 «Умисне протиправне позбавлення життя ембріону людини віком понад п'ятнадцять днів від моменту запліднення»;

стаття 142-2 «Незаконне репродуктивне клонування людини»;

стаття 142-3 «Незаконне поводження з ембріоном людини»;

відповідні зміни до галузевого законодавства у сфері охорони здоров'я та регулювання допоміжних репродуктивних технологій.

Практичне значення одержаних результатів

Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення для:

У науково-дослідній діяльності – основні положення можуть бути використані для розробки напрямів подальшого вдосконалення кримінального права у сфері біомедицини, формування засад попередження кримінальних правопорушень проти ембріонального життя;

У правотворчості – запропоновані ідеї щодо вдосконалення кримінального законодавства можуть бути враховані при внесенні змін і доповнень до Кримінального кодексу України та прийнятті спеціального закону про захист ембріонів людини;

У правозастосуванні – рекомендації можуть допомогти судовим і правоохоронним органам у кваліфікації вчинених дій, розмежуванні від суміжних злочинів, запобіганні кримінальним правопорушенням;

У навчальному процесі – результати дисертації можуть бути застосовані при викладанні курсів кримінального права, кримінології, медичного права, підготовці підручників і навчально-методичних посібників, підвищенні кваліфікації працівників правоохоронних органів.

Апробація результатів дослідження

Публікації. Основні результати дослідження викладені у 4 наукових статтях у фахових виданнях, що входять до переліку затверджених МОН України, та 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях:

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (які містять дев'ять підрозділів), висновків, списку використаних джерел (244 найменування) та додатків (3 додатки). Загальний

обсяг дисертації становить 241 сторінку, із них основного тексту – 210 сторінок.

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію матеріалів дисертації:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мустафаєва А. Кримінально-правова охорона ембріону людини *in vitro* в Польщі: порівняльно-правові аспекти. Юридичний вісник. 2024. №. 4. С. 174–180. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v4_2024/24.pdf.

2. Мустафаєва А. І. Турецький досвід правової охорони ембріона людини: проблеми та моделі. *Juris Europensis Scientia*. 2024. №. 5. С. 49–53. URL: jes.nuoua.od.ua/archive/5_2024/12.pdf.

3. Мустафаєва А.І. . Базові основи визначення початку кримінально-правової охорони ембріонального життя людини. Правові новели. 2024. № 23. С. 528-533.

4. Мустафаєва А.І. Видовий об'єкт кримінально-правової охорони ембріону людини. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 9. С. 511- 514.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Мустафаєва А. І. Кримінально-правова охорона ембріона за зарубіжним законодавством. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 19 травня 2023 р. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 254–256.

6. Мустафаєва А.І. Правове регулювання статусу людських ембріонів у контексті допоміжних репродуктивних технологій в Україні: кримінально-правовий та біоетичний аспекти. Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права : матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 591 - 595.

7. Мустафаєва А. І. Кримінально-правова охорона ембріона в Україні. Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права : матеріали Одеської наук.-практ. конф. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 233–237.

8. Мустафаєва А.І. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення: правова характеристика лікарів та лікарів-дослідників у біомедичних дослідженнях з ембріонами. Права людини та публічне врядування: матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 486 – 489.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є власним авторським дослідженням, у якому наукові положення, висновки та пропозиції обґрунтовано самостійно в результаті опрацювання значної кількості джерел монографічного, нормативно-правового, правозастосовного характеру, включаючи судову практику та зарубіжний досвід.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана сучасною науковою мовою, стиль викладання відповідає прийнятому у науковій літературі й забезпечує доступність сприйняття наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження. Текст характеризується термінологічною точністю, логічною послідовністю викладу матеріалу.

Відповідність дисертації вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

Загальний висновок. Враховуючи викладене, вважаємо, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Мустафаєвої Анни Іванівни на тему «Кримінально-правова охорона життя ембріона людини» відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами від 31 травня 2019 р. № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами) та рекомендується до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

У результаті відкритого голосування учасники засідання фахового семінару в кількості 17 осіб подали голоси «за». Ніхто із учасників фахового

семінару не проголосував «проти» рекомендації дисертаційної роботи Мустафасвої А.І. до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Мустафасвої Анни Іванівни на тему «Кримінально-правова охорона життя ембріона людини», представленої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Мустафасвої Анни Іванівни відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами від 31 травня 2019 р. № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами).

3. Рекомендувати дисертацію Мустафасвої Анни Іванівни на тему «Кримінально-правова охорона життя ембріона людини» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

4. Запропонувати Вченій раді Національного університету «Одеська юридична академія» персональний склад разової спеціалізованої вченої ради з правом прийняття до розгляду та проведення публічного захисту дисертації Мустафасвої Анни Іванівни на тему «Кримінально-правова охорона життя ембріона людини», зокрема:

1. **Голова ради** – Степаненко Оксана Василівна, д.ю.н., доцент, завідувач кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

Рецензенти:

2. Тавлуй Олена Вікторівна, к.ю.н., доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»;

3. Іванова Вероніка Петрівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

Офіційні опоненти:

4. Вереша Роман Вікторович, д.ю.н., професор, в.о. завідувача кафедри кримінального та адміністративного права Академії адвокатури України;

5. Сотула Олександр Сергійович, д.ю.н., професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності Херсонського державного університету.

Результати голосування присутніх на засіданні докторів та кандидатів наук (докторів філософії в галузі «Право») за профілем поданої на розгляд дисертації: за – 18; проти – немає; утримались – немає.

**Головуюча на засіданні,
зав. кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, доцент**

Оксана Степаненко